

Metaphysical Awareness and the Formation of the 'Self' in the Context of Religious Experience: An Examination of Paul Tillich's Innovative Theology

Marzieh Teimouri*

Mohammad Mehdi Babapour Gol-Afshani**

Abstract

This essay, employing an analytical-philosophical approach, explores the central role of metaphysical awareness and religious experience in the formation of the "true self" through the lens of Paul Tillich's innovative theology. Tillich transcends traditional theological boundaries by redefining the concept of God as the "ground of being," thereby offering a framework for understanding the ontological anxieties inherent in contemporary human existence. This research illustrates how confronting the "threat of non-being" and achieving a profound understanding of finitude lead to fundamental ontological questions and the quest for authentic meaning in life. It is posited that "metaphysical awareness," as a deep comprehension of the "ground of being," not only fosters religious experience but also paves the way for transcendence and the realization of human potential by establishing an existential relationship between the "self" and the "transcendent." By delving into these concepts, the article demonstrates how Tillich's theology interprets existential anxieties as catalysts for the realization of the "true self" through a novel interpretation of the interplay between theology, existential philosophy, and fundamental human questions.

Keywords: Metaphysical Awareness, True Self, Religious Experience, Existential Anxiety, Systematic Theology.

* Ph.D. Candidate in Teaching Islamic Theoretical Foundations, Faculty of Islamic Studies and Thought, University of Tehran, Tehran, Iran, (Corresponding Author), m.teimouri@ut.ac.ir

** Associate Professor, Faculty of Theology and Religions, Department of Islamic Civilization History and Political Jurisprudence, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran, m_babapour@sbu.ac.ir

Date Received: 20/01/2025, Date of Acceptance: 15/03/2025

 Copyright©2010, Iranian Association for Philosophy of Religion. This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA94042, USA.

Metaphysical Awareness and the Formation of the 'Self' in the Context of Religious Experience: An Examination of Paul Tillich's Innovative Theology

Extended abstract

This study examines the essential role of metaphysical awareness and religious experience in the formation of the "true self" within Paul Tillich's innovative theological framework. Tillich, a prominent 20th-century theologian and philosopher, redefines God not as a personal deity but as the "Ground of Being," a foundational ontological concept that underlies all existence. This redefinition offers a novel perspective to address the existential anxieties and crises faced by contemporary humanity, particularly in a world characterized by rapid social changes, secularization, and increasing feelings of alienation. The research problem centers on how confronting the threat of non-being (nihilism) and recognizing human finitude provoke profound ontological questions and propel the search for authentic meaning and self-realization. The study aims to clarify how metaphysical awareness serves as a catalyst for religious experience, facilitating an existential transition toward the realization and actualization of the true self. This process transcends mere psychological or emotional dimensions; it is deeply ontological and existential, involving a transformation of the individual's entire being and worldview.

Employing an analytical-philosophical methodology, this research critically examines Tillich's major works, including *Systematic Theology*, *The Courage to Be*, and *Dynamics of Faith*. The study involves a conceptual analysis and synthesis of Tillich's ideas regarding metaphysical awareness, existential anxiety, and religious experience. Secondary literature, including contemporary interpretations and critiques of Tillich's theology, is integrated to enhance the analysis. Comparative philosophical perspectives, particularly from existentialism, phenomenology, and symbolic theology, provide additional context for understanding the dynamics involved in the formation of the true self. The research also addresses the symbolic and dynamic nature of religious experience in Tillich's thought, highlighting the role of symbols as mediators between finite human understanding and the infinite Ground of Being. The methodological approach encompasses a close reading of primary texts, thematic categorization of key concepts, and critical engagement with relevant scholarly debates.

The findings indicate that metaphysical awareness, understood as a profound insight

into the Ground of Being, serves as the foundational impetus for religious experience. This experience is characterized as an existential encounter that transcends mere subjective feeling or ritual practice. It establishes a dynamic and reciprocal relationship between the self and ultimate reality, enabling the individual to confront and transcend existential anxieties, particularly the fear of non-being. Tillich interprets these anxieties not as pathological symptoms but as essential motivators for spiritual growth and the formation of authentic selfhood. Therefore, the religious experience functions as a transformative process, facilitating an existential transition from alienation, despair, and meaninglessness to courage, hope, and self-affirmation. This transition involves accepting human limitations and finitude while simultaneously engaging with the infinite and eternal Ground of Being. The study also emphasizes the symbolic dimension of this experience, where religious symbols act as vehicles for expressing and mediating the encounter with the ultimate. These symbols are not mere signs; they participate in the reality they signify, enabling a deeper ontological connection and existential meaning. Through this symbolic mediation, individuals gain access to a reality that surpasses empirical and rational comprehension, fostering a holistic integration of self and cosmos. Ultimately, the interplay between metaphysical awareness and religious experience nurtures the emergence and actualization of the true self, a self that is both grounded in existential reality and oriented toward transcendence. This process is continuous and dialectical, involving an ongoing negotiation between finitude and infinity, self and other, presence and absence.

In conclusion, Paul Tillich's innovative theology provides a comprehensive and integrative framework that connects philosophy and religion to address the fundamental existential crises of modern humanity. The study emphasizes the complementary roles of metaphysical awareness and religious experience as dual dimensions essential for the formation and actualization of the true self. By reconceptualizing God as the Ground of Being, Tillich offers a profound ontological basis for understanding human existence and its inherent anxieties. This framework not only deepens the philosophical understanding of selfhood but also presents practical pathways for spiritual growth and existential fulfillment. The research contributes to contemporary existential theology by clarifying how metaphysical awareness and religious experience together enable individuals to transcend alienation, embrace their finitude, and realize their authentic selves. This has significant implications for addressing current spiritual and existential challenges, providing hope and direction in a world often characterized by uncertainty, fragmentation, and meaninglessness. The study encourages further interdisciplinary

dialogue between theology, philosophy, psychology, and cultural studies to explore the transformative potential of metaphysical awareness and religious experience in diverse contexts.

References

- Adams, J. L. (1965). *Paul Tillich's Philosophy of Culture, Science, and Religion*, New York: Harper & Row.
- Clayton, John Powell (1965). *The Concept of Being in the Theology of Paul Tillich*, The Hague: Martinus Nijhoff.
- Giesler, N. (2012). *Philosophy of Religion*, trans. by: Hamidreza Ayatollahi, Tehran: Hekmat Publications. [In Persian]
- Grenz, S. J., & Olson, R. E. (1992). *20th Century Theology: God and the World in a Transitional Age*, Downers Grove, IL: InterVarsity Press.
- Falah, M. M. (2020). "God in the Thought of Paul Tillich", *Metaphysical Studies*, Vol. 1, No. 1, Part B, pp. 95–118. [In Persian]
- Heidegger, M. (2007). *Being and Time*, trans. by: Siavash Jamadi, Tehran: Ghoghnoos Publications. [In Persian]
- Kegley, C. W., & Bretall, R. W. (Eds.) (1952). *The Theology of Paul Tillich*, New York: Macmillan.
- McDonald, H. D. (1964). "The Symbolic Theology of Paul Tillich", *Scottish Journal of Theology*, Vol. 17, Issue 4, pp. 414-430.
- McQuarrie, J. (2020). *Existentialism*, trans. by: Mohammad Saeed Hanaei Kashani, Second Edition, Tehran: Hermes Publications. [In Persian]
- Mirsadri, S. S., & Nasiri, M. (2017). "Religious Symbolism from the Viewpoint of Paul Tillich with Emphasis on His Theological-Philosophical System", *Journal of Philosophy of Religion*, No. 13, pp. 19–44. [In Persian]
- Salehi, M. (2011). "Examining the Relationship between Reason and Faith from Paul Tillich's Perspective", *Aeen-e Hekmat*, Vol. 3, No. 10, pp. 66–100. [In Persian]
- Thomas, O. C., & Wondra, E. K. (2002). *Introduction to Theology*, Third Edition, New York: Morehouse Publishing.
- Tillich, P. (1951). *Systematic Theology*, Vol. 1&2, Chicago: University of Chicago Press.
- Tillich, P. (1952). *The Courage to Be*, New Haven: Yale University Press.
- Tillich, P. (1957). *Dynamics of Faith*, New York: Harper & Row.
- Tillich, P. (1959). *Theology of Culture*, Oxford University Press.
- Tillich, P. (1963). *The Religious Situation*, New York: Harper & Row.
- Tillich, Paul (1996). *Dynamics of Faith*, trans. by: Hossein Norouzi, First Edition, Tehran: Hekmat Publications. [In Persian]
- Tillich, Paul (1997). *Theology of Culture*, trans. by: Morad Farhadpour, First Edition, Tehran:

Tarh-e No Publications. [In Persian]

Tillich, Paul (2002). *Systematic Theology*, trans. by: Hossein Norouzi, Tehran: Hekmat Publications. [In Persian]

Tourani, A., & Tolouei, R. (2011). "The Meaning of Life from the Perspective of Mulla Sadra and Paul Tillich", *Sadra Quarterly*, No. 66, pp. 27-38. [In Persian]

Weber, Timothy (2007). *Paul Tillich's Philosophy of Culture*, Cambridge: Cambridge University Press.

Wood, T. (2007). *Paul Tillich*, trans. by: Forouzan Rasekhi, First Edition, Tehran: Negah-e Moaser Publishing. [In Persian]

آگاهی متافیزیکی و تکوین «خود» در بستر تجربه دینی: بررسی الهیات نوآورانه پل تیلیش

مرضیه تیموری*

محمد مهدی باباپور گل افشانی**

چکیده

این جستار با اتخاذ رویکردی تحلیلی-فلسفی، به بررسی نقش محوری آگاهی متافیزیکی و تجربه دینی در تکوین «خود حقیقی» از منظر الهیات نوآورانه پل تیلیش می‌پردازد. تیلیش با عبور از الهیات سنتی و بازتعریف مفهوم خدا به مثابه «اساس وجود»، بستری برای درک هستی‌شناختی اضطراب‌های وجودی انسان معاصر فراهم می‌آورد. این پژوهش نشان می‌دهد که چگونه مواجهه با «تهدید عدم» و درک عمیق از تنهایی، زمینه‌ساز پرسش‌های بنیادین هستی‌شناختی و جست‌وجوی معنای اصیل وجود می‌شود. استدلال می‌شود که «آگاهی متافیزیکی» به‌عنوان درکی عمیق از «اساس وجود»، نه تنها محرک تجربه دینی است، بلکه با ایجاد رابطه‌ای وجودی میان «خود» و «امر متعالی»، مسیری را برای تعالی و تحقق ظرفیت‌های بالقوه انسانی می‌گشاید. مقاله، با واکاوی این مفاهیم، نشان می‌دهد که چگونه الهیات تیلیش، با ارائه تفسیری نوین از رابطه میان الهیات، فلسفه وجودی و پرسش‌های بنیادین انسان، اضطراب‌های وجودی را به مثابه محرک‌هایی برای تحقق «خود حقیقی» تفسیر می‌کند.

* دانشجوی دکتری مدرسی مبانی نظری اسلام، دانشکده معارف و اندیشه اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
(نویسنده مسئول)، m.teimouri@ut.ac.ir

** دانشیار و عضو هیئت علمی دانشکده الهیات و ادیان، گروه تاریخ تمدن اسلامی و فقه سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، m_babapour@sbu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۵

کلیدواژه‌ها: آگاهی متافیزیکی، خود حقیقی، تجربه دینی، اضطراب وجودی، الهیات سیستماتیک، پل تیلیش.

۱. مقدمه

پرسش از ماهیت انسان و جست‌وجوی معنای وجود، از دیرباز، یکی از دغدغه‌های بنیادین فلسفه و الهیات بوده است. در جهان معاصر، با پیچیدگی‌های روزافزون و مواجهه با بحران‌های وجودی، این پرسش‌ها با شدت بیشتری مطرح می‌شوند. پل تیلیش، الهی‌دان و فیلسوف برجسته قرن بیستم، با ارائه الگوی نوآورانه‌ای در الهیات، به بازخوانی این پرسش‌ها و ارائه راه‌حل‌هایی مبتنی بر فلسفه وجودی می‌پردازد (مک کواری، ۱۳۹۹: ۳۲۰). او با بازتعریف مفهوم خدا به‌عنوان اساس وجود (Ground of Being)، رابطه‌ای پویا و تکوینی میان انسان و امر متعالی برقرار می‌کند (Tillich, 1951: vol. 1/ 235). در مرکز این نظام فکری، مفهوم حقیقت خود (the truth of the self) قرار دارد که تیلیش آن را نه به‌عنوان یک امر صرفاً روان‌شناختی یا اجتماعی، بلکه به‌مثابه یک امر متافیزیکی (metaphysical reality) تفسیر می‌کند. از نظر او، حقیقت خود، همان جنبه‌ای از وجود انسان است که در ارتباط با وجود مطلق معنا می‌یابد و تنها از طریق پردازش متافیزیکی (metaphysical processing) قابل درک و تحقق است. این پردازش متافیزیکی، فرآیندی است که در آن انسان با عبور از سطح ظاهری وجود خود، به عمق هستی خویش راه می‌یابد و در این مسیر، تجربه دینی (religious experience) به‌عنوان بستری ضروری برای تکوین این حقیقت عمل می‌کند. در این رویداد، انسان از محدودیت‌های وجودی خود فراتر رفته و به عمق هستی متصل می‌شود. پردازش متافیزیکی حقیقت خود در الهیات تیلیش، مستلزم نوعی گذار وجودی (existential transition) است. کلیتون در کتاب مفهوم وجود در الهیات پل تیلیش (The Concept of Being in the Theology of Paul Tillich) اشاره می‌کند که تیلیش با الهام از فلسفه اگزیستانسیالیستی، به‌ویژه هایدگر، به دنبال کشف رابطه‌ی میان وجود انسان و وجود مطلق است (Clayton, 1965: 87). این رابطه، تنها از طریق تجربه دینی ممکن می‌شود؛ تجربه‌ای که تیلیش آن را تجربه مرزی (boundary experience) می‌نامد و در آن، انسان با مواجهه مستقیم با وجود مطلق، به حقیقت خود دست می‌یابد. از دیدگاه تیلیش، اضطراب‌های وجودی، به‌ویژه مواجهه با تهدید عدم، نه تنها نشانه‌ای از ضعف و ناتوانی انسان نیست، بلکه محرکی برای جست‌وجوی هویت اصیل و

معنای وجود است (Tillich, 1951: vol. 1/ 60). این مقاله با رویکردی تحلیلی - فلسفی، تلاش می‌کند تا نقش آگاهی متافیزیکی و تجربه دینی را در تکوین خود حقیقی از منظر تیلیش بررسی کند. با تمرکز بر مفهوم آگاهی متافیزیکی به‌عنوان موتور محرکه این فرآیند، ارتباط میان اضطراب وجودی، جست‌وجوی معنا، تجربه دینی و تحقق خود حقیقی، مورد واکاوی قرار خواهد گرفت. بحث اصلی بر این محور استوار است که چگونه آگاهی از محدودیت‌ها و تناهی وجودی، انسان را به‌سوی تجربه‌ای وجودی با امر متعالی سوق می‌دهد و این تجربه، چه نقشی در تعالی و تکامل انسان ایفا می‌کند. با جست‌وجوی انجام‌شده، مشخص شد که منابع و آثار پژوهشی درباره پل تیلیش در زبان فارسی محدود است. هرچند پژوهش‌هایی مانند مقاله «بررسی و نقد رابطه الهیات و فرهنگ از نگاه پل تیلیش» (قنبری، ۱۳۹۸) و مقاله «تبیین و نقد نظریه نمادین پل تیلیش در زبان» (عسگری یزدی و احمدی، ۱۳۹۳) و همچنین ترجمه‌های معتبری از آثار اصلی او مانند «الهیات فرهنگ» (فرهادپور و پاکزاد، ۱۳۷۶) و «پویایی ایمان» (نوروزی، ۱۳۷۵) وجود دارد، اما نوآوری این مقاله در تحلیل همزمان و تلفیقی «آگاهی متافیزیکی» و «تجربه دینی» به‌عنوان دو بال تکوین خود حقیقی است که پیشینه‌ای در ادبیات فارسی ندارد و به گسترش فهم فرآیند تحقق وجود انسانی کمک می‌کند.

این مقاله با ترسیم سلسله‌مراتب مفهومی، ابتدا الهیات نوآورانه تیلیش را به‌عنوان چارچوب نظری و زمینه اصلی بحث معرفی می‌کند. سپس به مفاهیم خود و آگاهی متافیزیکی پرداخته می‌شود که نقش زمینه و پیش‌زمینه را در تکوین هویت انسانی ایفا می‌کنند. درنهایت، تجربه دینی به‌عنوان نقطه اوج این مسیر و تحقق عملی و وجودی آن مفاهیم، مورد تحلیل قرار می‌گیرد. این ترتیب به این دلیل انتخاب شده که تجربه دینی، در اندیشه تیلیش، نتیجه و تجلی نهایی تعامل میان خود و آگاهی متافیزیکی در بستر الهیات نوآورانه است و بدون تبیین دقیق مفاهیم مقدماتی، فهم آن ممکن نیست.

۲. الهیات نوآورانه پل تیلیش

تاریخ فلسفه غرب شاهد تحول مهمی در رابطه میان وجودشناسی و خداشناسی بوده است. در ابتدا، این دو حوزه به هم پیوسته بودند، اما به تدریج خداشناسی کنار گذاشته شد و وجودشناسی به موضوعات سکولار گرایش یافت. برای نمونه، هایدگر به صراحت

می‌گوید که «وجودشناسی او ارتباطی با خداشناسی ندارد و حقیقت وجود به دازاین مربوط است، نه به خدا» (هایدگر، ۱۳۸۶: ۳۸۷). این تحول زمینه‌ای فراهم کرد تا متفکرانی همچون پل تیلیش با رویکردی نوین به بازتعریف رابطه انسان با هستی و خدا بپردازند. پل تیلیش، (۱۹۶۵-۱۸۸۶) الهی‌دانی برجسته و فیلسوفی نوآور است که با تلفیق فلسفه وجودی و الهیات مسیحی، رویکردی کاملاً تازه در الهیات ارائه داد (Clayton 1965 و Tillich 1951) او با عبور از الهیات سنتی، خدا را نه به‌عنوان موجودی شخصی و مداخله‌گر، بلکه به‌عنوان «اساس وجود» (Ground of Being) تعریف می‌کند؛ مفهومی بنیادین که سرچشمه و بنیان همه هستی است و فراتر از هر تعریف قراردادی قرار دارد (Tillich, 1951: vol. 1/ 235) این بازتعریف، نقطه عطفی در الهیات مدرن و فلسفه وجودی به شمار می‌رود و نشان‌دهنده رویکرد نوآورانه تیلیش است که تلاش می‌کند شکاف میان فلسفه و الهیات را پر کند. در این چارچوب، تیلیش خدا را به‌مثابه «خود هستی» می‌بیند که فراتر از ذات و وجود محدود است و نمی‌توان او را به‌عنوان موجودی در میان موجودات تعریف کرد. تلاش برای اثبات وجود خدا با براهین سنتی، مانند براهین وجودی و کیهان‌شناختی، ناکام می‌ماند (McDonald, 1964: 416). به‌جای آن، هستی‌نهایی نزد تیلیش از طریق نمادها آشکار می‌شود؛ نمادهایی که پل ارتباطی میان زبان انسانی و فراتر از زبان‌اند و به‌واسطه تجربه دینی تدریجی درک می‌شوند (Tillich, 1951: vol. 1/ 3). این تأکید بر نمادها، یکی از ویژگی‌های متمایز رویکرد نوین تیلیش به الهیات است که تجربه دینی را به‌عنوان فرآیندی پویا و تکوینی می‌بیند. تیلیش میان هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی تفاوت قائل است و معتقد است که مفهوم هستی ما را به پرسش از وجود خدا می‌کشاند. اگرچه این دو حوزه مستقیماً مرتبط نیستند، اما مفاهیم الهیات همواره با وجود و مفاهیم آن در ارتباط بوده‌اند. خدا، موضوع اصلی الهیات، پاسخی است به پرسشی که در وجود انسان نهفته و نام دل‌بستگی نهایی (Ultimate Concern) اوست (تیلیش، ۱۳۸۱، ۲۳۹-۲۵۳). این دیدگاه، تأکید بر اهمیت رابطه وجودی انسان با خدا و نقش آن در شکل‌گیری هویت و معنا است. الهیات تیلیش را می‌توان «الهیات وجودی» نامید که به‌جای تمرکز بر مفاهیم انتزاعی سنتی، بر تجربه‌های وجودی انسان و پرسش‌های بنیادین زندگی تمرکز دارد (Tillich, 1951: vol. 1/ 12). او از فلسفه اگزیستانسیالیسم، به‌ویژه کیرکگور و هایدگر، الهام گرفت و تلاش کرد الهیات را پاسخی زنده و مرتبط با بحران‌های وجودی انسان مدرن کند. تیلیش معتقد بود که الهیات باید به پرسش‌های عمیق درباره معنای زندگی، مرگ، گناه و رنج بپردازد (Tillich,

45: 1957). این رویکرد، الهیات را از حالت انتزاعی و صرفاً کلامی خارج کرده و آن را در متن زندگی انسان معاصر قرار می‌دهد. یکی از نوآوری‌های مهم تیلیش، بازتعریف مفهوم خدا در چارچوب الهیات سیستماتیک است. او خدا را ابزاری برای پاسخ به پرسش‌های عمیق وجودی می‌داند و متافیزیک سنتی را نقد می‌کند و رویکردی نوین، هم فلسفی و هم الهیاتی، ارائه می‌دهد. آدامز معتقد است تیلیش با مفهوم اساس وجود (Ground of Being) تلاش کرد شکاف میان الهیات و فلسفه وجودی را پر کند (Adams, 1965: 78). این تلاش، نشان‌دهنده رویکرد میان‌رشته‌ای و نوآورانه تیلیش است که فلسفه و الهیات را در هم می‌آمیزد. اساس وجود (Ground of Being) یکی از مفاهیم کلیدی تیلیش است. او خدا را نه موجودی جداگانه، بلکه بنیاد همه هستی می‌داند که فراتر از وجود و هستی است. این «دیگری» فراتر از مرزهای وجودی ماست و شناخت او برای انسان ممکن نیست. تیلیش تلاش‌های فلسفی و الاهیاتی برای اثبات وجود خدا را ناکارآمد می‌داند و معتقد است تنها از طریق برهان هستی‌شناسانه و درک پیشینی (a priori) انسان می‌تواند خدا را درون خود حس کند و این یقین دینی بی‌واسطه است (Tillich, 1959: 10-16). این دیدگاه، تجربه دینی را به‌عنوان امری درونی و پیشینی برجسته می‌کند. اثر سه جلدی تیلیش با عنوان «الهیات سیستماتیک» (۱۹۵۱-۱۹۶۳) از مهم‌ترین آثار مدرن الهیات است که با رویکردی نوآورانه، الهیات مسیحی را در مواجهه با چالش‌های فلسفه، علم و فرهنگ مدرن بازسازی می‌کند. در این اثر، تیلیش روش همبستگی (Method of Correlation) را به‌کار می‌گیرد که پرسش‌های وجودی انسان را با پاسخ‌های الهیاتی مرتبط می‌سازد (Tillich, 1951: vol. 1/ 60). گرنز و اولسن این روش را تعامل فلسفه و الهیات می‌دانند (Grenz & Olson, 1992: 114-115). تیلیش معتقد است الهیات باید به سؤالات برآمده از شرایط وجودی انسان پاسخ دهد (Thomas & Wondra, 2002: 14). این رویکرد، الهیات را برای انسان مدرن معنادار می‌کند و آن را از حالت انتزاعی خارج می‌سازد. تیلیش معتقد است وجود مطلق در تقابل با عدم است. انسان‌ها در جست‌وجوی معنا هستند و این جست‌وجو در مواجهه با عدم و بحران‌های وجودی شکل می‌گیرد. وجود مطلق به انسان کمک می‌کند بر عدم غلبه کند و معنا بیابد (Tillich, 1952: 155). او تأکید می‌کند که وجود مطلق باید در زندگی روزمره و تعاملات انسانی تجلی یابد (Tillich, 1963: vol. 3/ 162). انسان باید به دنبال معنا و ارتباط با وجود مطلق باشد تا بتواند بحران‌های وجودی خود را پشت سر بگذارد. مجموعه مقالات «الهیات تیلیش» نشان می‌دهد که او چگونه از مفاهیم فلسفه وجودی مانند اضطراب

و اصالت برای بازتعریف الهیات به‌عنوان پاسخی به بحران‌های انسان مدرن بهره برد (Kegley & Bretall, 1952: 112). تیلیش اضطراب‌های وجودی را فرصتی برای رشد روحی و دینی می‌دید. پرسش‌های هستی‌شناختی محور مشترکی میان فلسفه و الهیات هستند (Grenz & Olson, 1992: 114-115) الهیات پل تیلیش با رویکردی نوآورانه و میان‌رشته‌ای، تلاش می‌کند تا رابطه انسان با هستی و خدا را در پرتو فلسفه وجودی بازتعریف کند. تعریف خدا به‌عنوان «اساس وجود» و تأکید بر تجربه دینی به‌عنوان مواجهه‌ای هستی‌شناختی، از ویژگی‌های متمایز این الهیات است. تیلیش اضطراب‌های وجودی انسان را نه تهدید، بلکه فرصتی برای رشد و تحقق خود حقیقی می‌داند و از طریق روش همبستگی، الهیات را به پاسخگویی زنده و مرتبط با پرسش‌های بنیادین انسان معاصر تبدیل می‌کند. به‌این ترتیب، الهیات نوآورانه تیلیش، پلی میان فلسفه و دین است که به فهم عمیق‌تر بحران‌های وجودی و معنای زندگی کمک می‌کند.

۳. حقیقت «خود» در الهیات تیلیش

در الهیات پل تیلیش، حقیقت انسان را می‌توان بر اساس دو مفهوم محوری فهمید: مفهوم خدا به‌عنوان بنیان هستی (Ground of Being) و مواجهه انسان با عدم و اضطراب‌های وجودی. این دو مفهوم در هم تنیده‌اند و به‌طور متقابل یکدیگر را روشن می‌کنند. تیلیش در آثار خود، از جمله در کتاب‌های «الهیات سیستماتیک» (Systematic Theology) و «شجاعت بودن» (The Courage to Be)، به‌طور مفصل به این موضوعات پرداخته است. تحلیل تیلیش از وجود انسان به‌طور جدایی‌ناپذیری با مفهوم هستی‌نهایی (خدا) گره خورده است. انسان در مواجهه با هراس وجودی، با جست‌وجوی معنا و هویت خود مواجه می‌شود. این جست‌وجو، تلاش برای تحقق خود حقیقی است که مستلزم پذیرفتن تضادها و محدودیت‌های وجودی خود و درگیر شدن فعالانه با جهان است (Weber, 2007: 34). خود حقیقی، نه به معنای یک حالت ثابت و پایدار، بلکه به‌عنوان یک فرایند تکوینی و مداوم در نظر گرفته می‌شود. در این فرایند، بنیاد غایی به‌عنوان نیروی هدایت‌کننده و محور معنا، نقش کلیدی دارد. تحقق خود حقیقی، به معنای پذیرش کامل خود و به‌رسمیت شناختن محدودیت‌ها و ضعف‌های انسانی، و درعین حال، تحقق بالقوه‌ها و توانایی‌های انسان است. این تحقق، از طریق آگاهی متافیزیکی و تعامل با نمادها و مشارکت در تجربه

دینی به دست می‌آید و در نتیجه، موجب یکپارچگی و هماهنگی درونی می‌شود. آگاهی متافیزیکی، انسان را به سؤالات بنیادین وجودی سوق می‌دهد و تجربه دینی، پاسخ‌هایی عمیق و معنادار به این سؤالات ارائه می‌کند. در نتیجه، این دو بستر، زمینه‌ساز تکوین خود حقیقی و حرکت انسان به سمت تعالی و تکامل هستند.

۳-۱- حقیقت انسان در پرتو مفهوم خدا

تیلش خدا را نه به‌عنوان یک موجود خاص، بلکه به‌عنوان خود وجود (Being itself) یا بنیان هستی تعریف می‌کند. او مفهوم سستی خدا را به چالش کشید و خدا را به‌جای موجودی در کنار سایر موجودات، به‌عنوان بنیاد وجود می‌داندست (Tillich, 1951: vol. 1/ 235). خدا، نه موجودی در بالای سلسله‌مراتب موجودات، بلکه خود سرچشمه و امکان وجود است. این مفهوم، خدای تیلش را از تصورات سستی شخص‌انگاران دور می‌کند. از نظر او، هستی انسان وابسته به این بنیان است و تنها در ارتباط با آن معنا می‌یابد. تیلش در الهیات سیستماتیک می‌نویسد: «خدا پایه و اساس همه موجودات است؛ او خود وجود است که همه چیز از او نشئت می‌گیرد و به او وابسته است» (Tillich, 1951: vol. 1/ 235). این وابستگی به معنای آن است که حقیقت انسان را نمی‌توان جدا از رابطه‌اش با خدا فهمید. انسان، به‌عنوان موجودی مشروط، تنها در ارتباط با امر مطلق (خدا) است که می‌تواند به هویت واقعی خود دست یابد. تیلش تأکید می‌کند که انسان بدون این ارتباط، در خطر از دست دادن معنای وجودی خود قرار می‌گیرد. همچنین در کتاب شجاعت بودن (Tillich, 1952: 155) پل تیلش با ارائه مفهوم بیگانه‌سازی (Alienation) به‌جای مفهوم سستی گناه، به بررسی چگونگی بیگانگی انسان از خود حقیقی‌اش می‌پردازد. او این بیگانه‌سازی را نه صرفاً به‌عنوان یک عمل اخلاقی نادرست، بلکه به‌عنوان یک وضعیت وجودی عمیق‌تر توصیف می‌کند که در آن انسان از ارتباط با هستی مطلق (Ground of Being) و در نتیجه از خود حقیقی‌اش جدا می‌شود (Tillich, 1952: 44). این جدایی، ریشه در فقدان معنا و ارتباط عمیق با هستی دارد و فراتر از دیدگاه صرفاً اخلاقی بسیاری از وجودگرایان مذهبی است. از نظر تیلش، این بیگانه‌سازی از خود، دقیقاً نقطه مقابل درک حقیقت وجودی انسان به‌عنوان خداست. تیلش، با رد تعریف سستی گناه، بیگانه‌سازی را به‌عنوان یک فقدان بنیادین توصیف می‌کند؛ فقدانی از اتصال به هستی مطلق، که وی آن را

منبع و مبدأ نهایی همه چیز می‌داند. این هستی مطلق در تفکر تیلیش، فراتر از مفهوم شخصی و آنروپومورفیک خداست؛ او هستی مطلق را به‌عنوان نیرویی مسبب و اساسی در پشت تمام هستی می‌بیند. بیگانه‌سازی از این هستی مطلق، به بیگانگی از خود حقیقی انسان می‌انجامد. به این دلیل که، از دیدگاه تیلیش، هستی مطلق و حقیقت وجودی انسان به هم پیوسته‌اند. انسان زمانی به خود حقیقی‌اش دست می‌یابد که ارتباطش را با هستی مطلق بازیابد.

۲-۳ حقیقت انسان در مواجهه با عدم و اضطراب‌های وجودی

تیلیش عمیقاً متأثر از اگزیستانسیالیسم بود و بحران‌های انسان مدرن، از جمله احساس جدایی، پوچی و بی‌معنایی، را تحلیل می‌کرد. او معتقد بود که ایمان، راهی برای مواجهه با این بحران‌ها و بازیافتن معناست. تیلیش هراس‌های هستی‌شناختی انسان را ناشی از مواجهه با عدم (Non-being) می‌داند. این عدم می‌تواند به شکل‌های مختلفی مانند مرگ، پوچی، یا بی‌معنایی ظاهر شود. او در کتاب شجاعت بودن، توضیح می‌دهد که انسان‌ها به‌طور مداوم با تهدید عدم مواجه هستند و این مواجهه، اضطراب وجودی را ایجاد می‌کند. تیلیش می‌نویسد: «اضطراب، تجربه تهدید عدم است؛ تهدیدی که می‌تواند به شکل مرگ، گناه یا بی‌معنایی ظاهر شود» (Tillich, 1952: 40). با این حال، تیلیش معتقد است که انسان می‌تواند از طریق اتصال به هستی غایی (خدا)، بر این اضطراب‌ها غلبه کند. او این اتصال را به‌عنوان منبع شجاعت بودن توصیف می‌کند؛ شجاعتی که به انسان اجازه می‌دهد در برابر تهدید عدم مقاومت کند و حقیقت وجود خود را تأیید کند.

پل تیلیش در تحلیل خود از شرایط وجودی انسان، به عدم به‌عنوان مفهومی محوری می‌پردازد. او معتقد است که انسان به‌طور مداوم با تهدید عدم تأیید نفس، در سه حوزه اصلی مواجه است: وجودی، معنوی و اخلاقی. این تهدیدها به شکل‌های نسبی و مطلق ظاهر می‌شوند و منجر به سه نوع هراس عمیق می‌گردند. تیلیش بیان می‌کند که عدم تأیید نفس وجودی انسان از طریق سرنوشت به‌طور نسبی و از طریق مرگ به‌طور مطلق تهدید می‌شود. این تهدیدها باعث ایجاد اضطراب مرگ می‌شوند، که ترس از نیستی و نابودی است. به‌همین ترتیب، عدم تأیید نفس معنوی انسان از طریق پوچی به‌طور نسبی و از طریق بی‌معنایی به‌طور مطلق تهدید می‌شود، که منجر به اضطراب بی‌معنایی می‌گردد. این

اضطراب، ترس از زندگی بدون هدف و ارزش است. درنهایت، عدم تأیید نفس اخلاقی انسان از طریق گناه به‌طور نسبی و از طریق محکومیت به‌طور مطلق تهدید می‌شود، که باعث ایجاد اضطراب محکومیت می‌شود. این اضطراب، ترس از تقصیر و ناکامی اخلاقی است (Tillich, 1952: 35)

تیلش معتقد است که تهدید عدم (چه در قالب مرگ، بی‌معنایی یا محکومیت) انسان را به طرح پرسش‌های عمیق درباره هستی و قدرتی که می‌تواند بر عدم غلبه کند، سوق می‌دهد. این پرسش‌ها ریشه در شرایط وجودی انسان دارند و نشان‌دهنده تلاش او برای یافتن معنایی فراتر از محدودیت‌های خود است. بنابراین، از دیدگاه تیلش، مسئله بنیادین هستی‌شناسی در تمام دوران‌ها، مفهوم «عدم» است. انسان به‌طور حضوری فانی بودن خود را درک می‌کند و همواره احساس تهدید ناشی از عدم را تجربه می‌نماید. در پاسخ به این تهدید، انسان تلاش می‌کند بر عدم غلبه کند و هستی، در حقیقت، نتیجه این تلاش برای فائق آمدن بر عدم است. از همین نقطه است که مسئله خدا مطرح می‌شود. تیلش در چارچوب هستی‌شناسی خود توضیح می‌دهد که انسان تحت تهدید عدم قرار دارد و تنها از طریق «خود هستی» است که می‌تواند از این عدم بگریزد. این «خود هستی» با قدرت ذاتی خود بر تهدید عدم غلبه می‌کند و به انسان امکان زیستن می‌بخشد. بر این اساس، تیلش بیان می‌کند که خدا را باید تحت عناوینی همچون «قدرت هستی»، «قدرت مقابله با عدم»، «قدرت نامتناهی هستی» یا درنهایت «خود هستی» تصور کرد (Grenz & Olson, 1992: 114-115)

با ترکیب این دو مفهوم بالا، حقیقت انسان در الهیات تیلش به‌عنوان موجودی تعریف می‌شود که از یک سو وابسته به بنیان هستی (خدا) است و از سوی دیگر، در مواجهه با عدم، نیازمند اتصال به این بنیان برای غلبه بر اضطراب‌های وجودی خود است. تیلش در الهیات سیستماتیک می‌گوید:

حقیقت انسان در این است که او موجودی است که هم‌زمان وابسته به وجود مطلق است و با تهدید عدم مواجه می‌شود. تنها از طریق اتصال به هستی غایی است که انسان می‌تواند وجود خود را تأیید کند و از مقهور شدن توسط عدم جلوگیری نماید (Tillich, 1951: vol. 2/ 47).

به عبارت دیگر، حقیقت انسان در این است که او موجودی است که در عین وابستگی به خدا، با چالش‌های وجودی عمیقی روبه‌رو است و تنها از طریق ایمان و اتصال به خدا

می‌تواند به این چالش‌ها پاسخ دهد. تیلیش در هستی‌شناسی خود، انسان را موجودی منحصر به فرد می‌داند که در او قدرت هستی به شکلی بی‌همتا ظاهر می‌شود. این ظهور نه تنها در توانایی‌های عقلانی و اخلاقی انسان، بلکه در تجربه‌های عمیق وجودی او مانند اضطراب، عشق، امید و جست‌وجوی معنا نیز دیده می‌شود. انسان، به دلیل داشتن خودآگاهی و توانایی طرح پرسش‌های وجودی، به‌عنوان نقطه تلاقی هستی و عدم عمل می‌کند. این ویژگی‌ها باعث می‌شود که انسان نه تنها موجودی در میان دیگر موجودات، بلکه عالم اصغر باشد که در خود کل هستی را بازتاب می‌دهد.

۴. آگاهی متافیزیکی

بر اساس مبانی نظری تیلیش، آگاهی متافیزیکی در دو سطح متمایز اما مرتبط تعریف می‌شود: نخست، آگاهی ناشی از مواجهه انسان با عدم و اضطراب‌های وجودی که او را به سوی جست‌وجوی معنا و هویت سوق می‌دهد؛ و دوم، آگاهی ناشی از ارتباط انسان با خدا به‌عنوان اساس وجود که امکان دستیابی به حقیقت وجودی خود را فراهم می‌آورد. این دو سطح، مکمل یکدیگرند و انسان را به سوی تجربه‌ای متعالی از معنویت و هستی رهنمون می‌سازند، تجربه‌ای که در آن فرد به وحدت خود با بنیان هستی می‌رسد و از بیگانگی‌های می‌یابد. این جست‌وجو، آگاهی متافیزیکی را فعال می‌کند که در آن فرد به درک عمیق‌تر موقعیت خود در جهان و رابطه‌اش با هستی دست می‌یابد. از سوی دیگر، آگاهی متافیزیکی نوعی شناخت عمیق است که انسان را به رابطه‌اش با بنیان وجود (Ground of Being) یا خداوند، به‌عنوان منبع همه‌چیز، می‌رساند. این آگاهی فراتر از شناخت عقلانی یا تجربی است و به فهم وجودی می‌رسد که در آن انسان خود، جهان و معنای زندگی را در ارتباط با امر مطلق درک می‌کند (Tillich, 1951: vol. 1/ 235). این آگاهی، نیروی محرکه و زمینه‌ساز تکوین و تکامل خود حقیقی است؛ زیرا انسان با داشتن آگاهی متافیزیکی، از سطح صرف وجود فیزیکی و ذهنی فراتر می‌رود و به سوی تحقق و تعالی معنوی و وجودی حرکت می‌کند. به عبارت دیگر، آگاهی متافیزیکی به‌عنوان نیروی درونی، مسیر رشد و تحول فرد را هموار می‌سازد و او را به سمت کمال و وحدت با امر مطلق سوق می‌دهد. این ویژگی، آگاهی متافیزیکی را از سایر انواع آگاهی متمایز می‌کند و آن را به عنصری کلیدی در فرآیند خودشناسی و خودسازی تبدیل می‌نماید. آگاهی

متافیزیکی به انسان کمک می‌کند به پرسش‌های بنیادین وجودی مانند معنای زندگی، ماهیت مرگ و هدف نهایی پاسخ دهد. این پاسخ‌ها نه از طریق عقل صرف، بلکه از طریق درک ارتباط انسان با امر مطلق حاصل می‌شود. تیلیش معتقد است این پرسش‌ها تنها در پرتو ارتباط با خداوند، به‌عنوان پایه وجود، پاسخ داده می‌شوند. آگاهی متافیزیکی توانایی دیدن و تجربه امر مطلق را در زندگی روزمره و پدیده‌های مشروط فراهم می‌کند. خداوند در فرهنگ، هنر، عشق و حتی در تجربه‌های رنج و اضطراب تجلی می‌یابد و آگاهی متافیزیکی به انسان این امکان را می‌دهد که حضور خدا را در این تجربه‌ها تشخیص دهد و به درک عمیق‌تری از وجود دست یابد. رابطه آگاهی متافیزیکی با تجربه دینی نیز بسیار تنگاتنگ است. آگاهی متافیزیکی زمینه‌ساز و پیش‌نیاز تجربه دینی است؛ تجربه‌ای که در آن انسان نه تنها به شناخت بلکه به مواجهه زنده و هستی‌بخش با امر مقدس می‌رسد. تجربه دینی، تحقق عملی و وجودی آگاهی متافیزیکی است که تمام ابعاد وجود انسان را دربرمی‌گیرد و به تغییر در سبک زندگی، ارزش‌ها و معنا می‌انجامد. به این ترتیب، آگاهی متافیزیکی و تجربه دینی دو جنبه مکمل از مسیر تعالی انسان هستند که هر یک نقش حیاتی در رشد معنوی و وجودی ایفا می‌کنند. در مجموع، آگاهی متافیزیکی نه تنها یک شناخت فلسفی، بلکه تجربه‌ای پویا و تحول‌آفرین است که انسان را از حالت بیگانگی و محدودیت به سوی وحدت، معنا و تکامل وجودی هدایت می‌کند. این آگاهی، تفاوت بنیادین خود را با سایر انواع آگاهی در نقش تکوینی و ارتباط عمیق با امر مطلق نشان می‌دهد و به‌عنوان ستون فقرات رشد معنوی و تجربه دینی در نظر گرفته می‌شود. با توجه به این توضیحات، آگاهی متافیزیکی را می‌توان شرط امکان تجربه دینی دانست؛ چراکه درکی پیشینی از «اساس وجود» را فراهم می‌کند، اما تجربه دینی، تحقق عینی این آگاهی در مواجهه وجودی با امر متعالی است. به بیان دیگر، اولی جنبه شناختی و دومی جنبه الهام‌بخش تکوین خود را شکل می‌دهند.

۵. تجربه دینی و نقش آن در تکوین «خود»

برخلاف رویکردهای کلامی خشک و متکی بر تعاریف صریح، تیلیش بر تجربه دینی به‌عنوان مبنایی وجودی و متافیزیکی تأکید دارد (Tillich, 1957: 45). این تجربه، نه یک رویداد خاص و اتفاقی، بلکه یک حالت وجودی بنیادین است که از دل هراس یا اضطراب

وجودی (Existential Angst) و جست‌وجوی معنا و امنیت نهایی سربرمی‌آورد (Tillich, 1952: 57). تجربه دینی از دیدگاه پل تیلیش، مفهومی بسیار فراتر از تعاریف سنتی و محدود به ادیان سازمان‌یافته است. او تجربه دینی را نه به‌عنوان یک رویداد خاص یا احساس منفعلانه، بلکه به‌عنوان یک فرایند پویا و بنیادین در هستی انسان می‌داند. این تجربه، ملاقات با هستی نهایی (Ultimate Concern) است که تیلیش آن را عمق وجود (Grund) نیز می‌نامد (Tillich, 1951: vol 1/ 23). هستی نهایی، نه یک موجودیت خاص و تعریف‌شده مانند خدا در الهیات سنتی، بلکه بنیاد و ریشه تمام هستی است؛ نیرویی که همه چیز را به هم پیوند می‌دهد و نهایتاً آنچه انسان به‌طور ژرف به آن اهمیت می‌دهد و به آن وقف می‌شود، می‌باشد. تیلیش در این باره می‌گوید: «تجربه دینی، تجربه‌ای است که در آن انسان با امر مطلق مواجه می‌شود. این مواجهه، عمیق‌ترین و اساسی‌ترین شکل ارتباط انسان با حقیقت نهایی است» (Tillich, 1951: vol 1/ 150). برای تیلیش، تجربه دینی یک فرایند پویا و وجودشناختی است. این تجربه نه فقط در مناسبات مذهبی رسماً سازمان‌یافته رخ می‌دهد، بلکه در هر لحظه از زندگی انسان و در مواجهه با واقعیت‌های وجودی همراه است. او می‌گوید که تجربه دینی «ملاقات با معنای مطلق» است (Tillich, 1952: 57). این ملاقات نه همیشه به‌صورت عینی و مشخص، بلکه اغلب به‌صورت رمزآلود و غیرقابل تشخیص است، اما تأثیر عمیقی بر زندگی و جهان‌بینی انسان می‌گذارد.

تفکر پائول تیلیش درباره تجربه دینی، با وجودگرایان مذهبی دیگر، به‌ویژه سورن کی‌یرکگور، تفاوت‌های اساسی دارد که در نحوه فهم و تفسیر این تجربه آشکار می‌شود. در حالی که کی‌یرکه‌گور بر تجربه شخصی و پارادوکسیکال ایمان تأکید می‌کند، تیلیش به دنبال یک تفسیر سیستماتیک‌تر و فلسفی‌تر از تجربه دینی است. کی‌یرکه‌گور تجربه دینی را اساساً شخصی و غیرقابل انتقال می‌داند. این تجربه، یک «جهش ایمانی» است که با منطق و عقل قابل توجیه نیست. اما تیلیش، گرچه اهمیت تجربه شخصی را انکار نمی‌کند، تجربه دینی را در چارچوب یک الهیات سیستمی و فلسفی قرار می‌دهد. کی‌یرکه‌گور بر پارادوکس‌ها و تناقضات ذاتی ایمان تأکید دارد و معتقد است که عقل در فهم کامل تجربه دینی ناتوان است. اما تیلیش، با تکیه بر مبانی نظری سیستماتیک، تلاش می‌کند تا بین عقل و ایمان پل بزند. او معتقد است که می‌توانیم با استفاده از زبان فلسفی و الهیاتی، به درک عمیق‌تری از ماهیت تجربه دینی برسیم. این تلاش، او را از رویکرد صرفاً تجربی کی‌یرکه‌گور متمایز می‌کند. کی‌یرکه‌گور تصویر شخصی و مداخله‌گری از خدا ارائه می‌دهد

که با انسان در یک رابطه شخصی و مستقیم تعامل دارد. اما تیلیش خدا را نه به‌عنوان یک موجود شخصی، بلکه به‌عنوان قدرت هستی‌بخش مطلق یا فراتر از هستی (the ground of being) در نظر می‌گیرد. این مفهوم، از خدا به‌عنوان ریشه و بنیان وجود همه چیز یاد می‌کند و نه یک موجود مجزا و مستقل. در نتیجه، تجربه دینی در تیلیش بیشتر به معنای ارتباط با این قدرت هستی‌بخش مطلق است تا ارتباط شخصی با یک خدا شخصی. رابطه با خدا در تیلیش، نه رابطه‌ای عاطفی، بلکه هستی‌شناختی است. پائول تیلیش، برخلاف بسیاری از متکلمان و فیلسوفان دین که بر جنبه‌های شخصی و عاطفی تجربه دینی تمرکز می‌کنند، رویکردی سیستمی و هستی‌شناختی به این موضوع دارد. او تلاش می‌کند تا تجربه دینی را در چارچوب یک الهیات جامع و فلسفی تفسیر کند.

شاخصه‌های تجربه دینی در دیدگاه تیلیش، برخاسته از آثار متعدد او، از جمله الهیات سیستماتیک (Systematic Theology)، شجاعت بودن (The Courage to Be) و پویایی ایمان (Dynamics of Faith) قابل استخراج است. شاخصه‌های تجربه دینی در دیدگاه تیلیش عبارت‌اند از:

۱. تیلیش بر این باور بود که تجربه دینی، پیش از هر چیز، یک تجربه هستی‌شناختی است. این بدان معناست که تجربه دینی در قلب وجود انسان ریشه دارد و به مواجهه با بنیاد وجودی انسان مربوط می‌شود. این مواجهه، مواجهه با «فراتر از هستی» (the ground of being) است، قدرتی که هستی تمام اشیا و موجودات را ممکن می‌سازد (Tillich, 1951: vol. 1/ 235). این تجربه به‌طور مستقیم و انحصاری به عواطف و احساسات شخصی فرد مربوط نمی‌شود، بلکه به عمق وجودی و هستی‌شناختی او مرتبط است.

۲. تیلیش، برخلاف تصور رایج از تجربه دینی به‌عنوان چیزی مطلقاً یقینی و بدون تردید، تردید و پرسش را جزئی جدایی‌ناپذیر از این تجربه می‌داند. او معتقد بود که ایمان واقعی از دل شک و تردید متولد می‌شود و در تعامل با آن رشد می‌کند (Tillich, 1952: 35). جست‌وجوی معنا و حقیقت، که ریشه در تردید دارد، باعث می‌شود که انسان به جست‌وجوی فراتر از هستی بپردازد و در نهایت به تجربه دینی دست یابد.

۳. تیلیش بر اهمیت نمادها در تجربه دینی تأکید فراوان داشت. او معتقد بود که خدا، به‌عنوان فراتر از هستی، به‌طور مستقیم قابل درک نیست، بلکه تنها از طریق نمادها

می‌توان به درک نسبی از او دست یافت. به باور تیلیش، خداوند در واقع نماد بازتابی از آن حقیقت مطلق و نامشروط است که فراسوی جهان مادی قرار دارد. از این رو، هر آنچه انسان‌ها با زبان معمول خود درباره این حقیقت نهایی و مطلق بیان می‌کنند، ماهیتی نمادین و غیرمستقیم دارد. نمادهای دینی به واقعیتی فراتر از خود اشاره می‌کنند که برای موجودات محدود و متناهی به صورت مستقیم قابل فهم و ادراک نیست. در واقع، این نمادها ابزارهایی هستند برای بیان آنچه که قلباً به آن تعلق خاطر داریم؛ تلاشی برای نشان دادن چیزی که نمی‌توان آن را به طور کامل با زبان یا تجربه عادی بیان کرد. این نمادها به حقیقتی فراتر از تجربه روزمره، یعنی به امری متعالی و برتر، اشاره دارند (گیسلر، ۱۳۹۱: ۳۲۳).

۴. مفهوم «نماد» در تیلیش، به معنای بازنمایی صرف نیست، بلکه نوعی حضور و تجلی واقعیت فراتر از هستی است (Tillich, 1951: vol. 1/ 51). عبارات، مفاهیم و حتی پدیده‌های مادی می‌توانند به عنوان نمادهایی از حقیقت نهایی عمل کنند و تجربه دینی را ممکن سازند.

۵. تجربه دینی در دیدگاه تیلیش، منجر به التزام و واکنش انسان به این حقیقت نهایی می‌شود. این التزام، صرفاً یک عمل عقلی و ذهنی نیست، بلکه نوعی تغییر در سبک زندگی، ارزش‌ها و جهت‌گیری‌های وجودی انسان است (Tillich, 1952: 186). این تغییر، ناشی از درک عمق وجود و ارتباط با فراتر از هستی است.

در دیدگاه پائول تیلیش، تجربه دینی نقشی محوری در تکوین حقیقت انسان و هویت او دارد. تیلیش با بازتعریف مفهوم خدا به عنوان فراتر از هستی (the ground of being)، ساختاری جدید برای فهم رابطه انسان با خدا و تأثیر این رابطه بر حقیقت انسان ارائه می‌دهد. این بازتعریف، روش‌شناسی و هستی‌شناسی تیلیش را به طور بنیادین تحت تأثیر قرار می‌دهد و به تفسیر وی از تجربه دینی و نقش آن در شکل‌گیری هویت انسان می‌انجامد. برای تیلیش، حقیقت انسان نه در ویژگی‌های ثابت و از پیش تعیین شده، بلکه در پویایی و فرآیند دائمی شدن او نهفته است. انسان موجودی است که همواره در حال شدن و تکامل است.

تجربه دینی، به عنوان مواجهه با فراتر از هستی، این فرآیند را به طور اساسی شکل می‌دهد: ۱. تیلیش معتقد بود که انسان در وضعیت بیگانگی از خود، از دیگران، از طبیعت و از فراتر از هستی به سر می‌برد (Tillich, 1952: 127). تجربه دینی، به عنوان مواجهه با فراتر از

هستی، به انسان امکان می‌دهد تا این بیگانگی را غلبه کند و به وحدت و انسجام وجودی دست یابد. این وحدت، اساس حقیقت انسان در دیدگاه تیلیش است. ۲. کشف معنا و هدف: تجربه دینی، انسان را با بنیاد وجودی خود مرتبط می‌کند و به او کمک می‌کند تا معنا و هدف وجودش را درک کند. این درک، به انسان جهت و انگیزه می‌دهد و به او کمک می‌کند تا در مسیر تکامل و تحقق خویش گام بردارد. این فرایند، تکامل حقیقت انسان را به پیش می‌برد (Tillich, 1957: 9). ۳. تغییر در سبک زندگی و ارزش‌ها: تجربه دینی در دیدگاه تیلیش، صرفاً یک تجربه ذهنی یا عاطفی نیست، بلکه منجر به التزام و پاسخگویی می‌شود (Tillich, 1951: vol. 1/ 11). این التزام به صورت تغییرات در سبک زندگی، ارزش‌ها، و جهت‌گیری‌های وجودی انسان آشکار می‌شود. این تغییرات، ساختار حقیقت انسان را به طور بنیادی متحول می‌کنند و او را به سمت حقیقت وجودی‌اش سوق می‌دهند. تجربه دینی در تفسیر تیلیش، به طور مستقیم بر شکل‌گیری شخصیت، خود و هویت انسان اثر می‌گذارد: ۱. پذیرش وجودی: مواجهه با «فراتر از هستی» منجر به پذیرش وجودی انسان می‌شود. این پذیرش، نه فقط پذیرش نقاط قوت، بلکه پذیرش نقاط ضعف و محدودیت‌های انسان نیز هست. این پذیرش، پایه و اساس یک هویت سالم و یکپارچه است (Tillich, 1952: 164). ۲. شجاعت بودن (The Courage to Be): تیلیش بر اهمیت شجاعت بودن در مواجهه با اضطراب وجودی انسان تأکید می‌کند. تجربه دینی، به انسان شجاعت می‌دهد تا با اضطراب وجودی خود روبه‌رو شود و در مسیر تحقق خویش گام بردارد. این شجاعت، برای تکوین یک هویت مستقل و پویا ضروری است. ۳. ایمان به عنوان پذیرش: تیلیش ایمان را نه به عنوان مجموعه‌ای از اعتقادات، بلکه به عنوان حالت پذیرش فراتر از هستی تعریف می‌کند. این پذیرش، بنیان شخصیت و هویت انسان را شکل می‌دهد و او را قادر می‌سازد تا به عنوان یک فرد مستقل و متعهد در جهان حضور یابد. این پذیرش، هویت او را از طریق تعهد و التزام شکل می‌دهد. در مجموع، در دیدگاه تیلیش، تجربه دینی نه تنها در فهم حقیقت انسان بلکه در تکوین هویت و شخصیت او نقشی اساسی دارد. این تجربه، فرآیند پویایی انسان را به سوی وحدت، معنا، و شجاعت پیش می‌برد و به او کمک می‌کند تا حقیقت وجودی خود را کشف و تحقق بخشد. با این حال، لازم به ذکر است که این فرآیند یک مسیر خطی و ساده نیست، بلکه شامل تردید، شک و مواجهه با اضطراب وجودی نیز می‌باشد.

۶. آیا تجربه دینی همان آگاهی متافیزیکی است؟

در جواب به این سؤال که آیا تجربه دینی یک آگاهی متافیزیکی است باید پاسخ داد، اگرچه تیلش بر اهمیت آگاهی و درک وجودی انسان در تجربه دینی تأکید دارد، اما تجربه دینی در دیدگاه او بسیار فراتر از یک حالت ذهنی یا آگاهی صرف است. در واقع، تیلش تجربه دینی را به عنوان یک مواجهه هستی‌شناختی با فراتر از هستی (the ground of being) می‌داند که به طور عمیقی بر تمام ابعاد وجود انسان تأثیر می‌گذارد. دلایل زیر بر تفاوت بین تجربه دینی و آگاهی صرف اشاره می‌کند:

۱. **هستی‌شناختی بودن تجربه دینی:** برای تیلش، تجربه دینی ریشه در عمق وجود انسان دارد و به مواجهه با بنیاد وجودی او مربوط می‌شود. این مواجهه، انسان را به طور کامل درگیر می‌کند و تنها به سطح آگاهی او محدود نمی‌شود. این تجربه، بر نحوه نگرش انسان به جهان، به خود و به دیگران تأثیر می‌گذارد و باعث تغییر در سبک زندگی، ارزش‌ها و جهت‌گیری‌های وجودی او می‌شود.

۲. **اهمیت نمادها:** تیلش معتقد است که خدا، به عنوان فراتر از هستی، به طور مستقیم قابل درک نیست. در عوض، انسان از طریق نمادها - که در زبان، مفاهیم، و حتی پدیده‌های مادی تجلی می‌یابند - به درک نسبی از این حقیقت نهایی می‌رسد. بنابراین، تجربه دینی تنها یک حالت ذهنی محض نیست، بلکه درگیر شدن با نمادها و معناهای عمیق آنهاست که خود نشانگر فراتر از آگاهی ساده است.

۳. **الزام و پاسخگویی:** تجربه دینی در دیدگاه تیلش، منجر به التزام و واکنش انسان به این حقیقت نهایی می‌شود. این التزام، صرفاً یک عمل عقلی و ذهنی نیست، بلکه نوعی تغییر در سبک زندگی و جهت‌گیری‌های وجودی انسان است. این نشان می‌دهد که تجربه دینی فراتر از یک آگاهی گذرا است و به طور عمیقی بر رفتار و عمل انسان تأثیر می‌گذارد.

۴. **بیگانه‌سازی (Alienation):** تیلش از مفهوم بیگانه‌سازی برای توصیف وضعیت وجودی انسان استفاده می‌کند که در آن انسان از خود، از دیگران، از طبیعت و از خدا جدا افتاده است. تجربه دینی، در این زمینه، نه تنها یک آگاهی از این بیگانه‌سازی است، بلکه راهی برای غلبه بر آن و بازیابی ارتباط با فراتر از هستی است. در نتیجه، درحالی که آگاهی در تجربه دینی تیلش نقش مهمی دارد، اما تجربه دینی به معنای بسیار وسیع‌تر و عمیق‌تری از یک آگاهی یا حالت ذهنی ساده است. این تجربه‌ای هستی‌شناختی، نمادین، و التزام‌آور

است که به‌طور کامل وجود انسان را دربرمی‌گیرد.

۷. نتیجه‌گیری

با اتکا به الهیات نوآورانه تیلیش، این پژوهش با رویکردی مسئله‌محور، اضطراب وجودی انسان معاصر را در مواجهه با تهدید نیستی به‌مثابه کاتالیزوری برای تحول هستی‌شناختی تبیین می‌کند. استدلال محوری بر این قرار است که «آگاهی متافیزیکی»، درکی عمیق از محدودیت‌ها و تناهی وجودی، نه تنها بستری برای مواجهه با ابهام و پوچی فراهم می‌آورد، بلکه موتور محرکه‌ای برای جست‌وجوی معنا و امر متعالی است. از این منظر، تجربه دینی، به‌مثابه مواجهه‌ای وجودی با اساس هستی (Ground of Being)، از طریق نمادها و مشارکت، افق‌های جدیدی را برای تعالی و تحقق خود اصیل گشوده و امکان فائق آمدن بر از خودبیگانگی را فراهم می‌سازد. ایمان، به‌عنوان دل‌بستگی غایی و التزام هستی‌شناختی به بنیان وجود، صرفاً یک باور دینی ایستا نیست، بلکه کنشی پویا در راستای تحقق ظرفیت‌های بالقوه انسانی است. این پژوهش، با تأکید بر نقش آگاهی متافیزیکی در شکل‌گیری تجربه دینی، به این نتیجه می‌رسد که این دو عنصر، به‌مثابه دو بال مکمل، انسان را در مسیر تکوین خود حقیقی و نیل به یکپارچگی وجودی یاری می‌رسانند. درنهایت، با واکاوی انتقادی الهیات تیلیش، این مقاله نه تنها به بازتعریف مفاهیم بنیادین الهیات و فلسفه وجودی همت می‌گمارد، بلکه چارچوبی مفهومی برای تحلیل و درک بحران‌های وجودی انسان معاصر ارائه داده و راهکارهایی معنوی و فلسفی را برای مواجهه با چالش‌های عصر حاضر پیشنهاد می‌دهد. این پژوهش امید دارد که با ایجاد گفتمانی بین‌رشته‌ای، زمینه را برای تعمق و تأمل در مسائل بنیادین هستی‌شناختی و معنای زندگی فراهم آورد. قابل ذکر است که تکرار واژه «بنیاد هستی» و «اساس وجود» در این نوشتار، نه از سر تصادف یا محدودیت واژگانی نیست، بلکه تعمدی است برای تأکید بر نقش کانونی این مفهوم در دستگاه فکری تیلیش. این اصطلاح، همچون نخ تسبیحی، تمامی اجزای الهیات وی را به یکدیگر پیوند می‌دهد و نشان می‌دهد که چگونه انسان، در مواجهه با پوچی و نیستی، می‌تواند با تکیه بر این بنیاد استوار، معنای حقیقی زندگی را بازیابد.

منابع

- تیلیش، پل (۱۳۸۱). *الهیات سیستماتیک*، ترجمه: حسین نوروزی، تهران: انتشارات حکمت.
- تیلیش، پل (۱۳۷۵). *پویایی ایمان*، ترجمه: حسین نوروزی، چاپ اول، تهران: انتشارات حکمت.
- تیلیش، پل (۱۳۷۶). *الهیات فرهنگ*، ترجمه: مراد فرهادپور، چاپ اول، تهران: انتشارات طرح نو.
- تورانی، اعلی؛ و طلوعی، رقیه (۱۳۹۰). «معنای زندگی از منظر ملاصدرا و پل تیلیش»، *نخردنامه صدرا*، شماره ۲، ۶۶، ۲۷-۳۸.
- صالحی، مصطفی (۱۳۹۰). «بررسی رابطه عقل و ایمان از دیدگاه پل تیلیش»، *آیین حکمت*، سال سوم، شماره ۱۰، ۶۶-۱۰۰.
- گیسلر، نورمن (۱۳۹۱). *فلسفه دین*، ترجمه: حمیدرضا آیت‌اللهی، تهران: انتشارات حکمت.
- مک کواری، جان (۱۳۹۹). *وجودگرایی*، ترجمه: محمدسعید حنایی کاشانی، چاپ دوم، تهران: انتشارات هرمس.
- هایدگر، مارتین (۱۳۸۶). *هستی و زمان*، ترجمه: سیاوش جمادی، تهران: انتشارات ققنوس.

- Adams, J. L. (1965). *Paul Tillich's Philosophy of Culture, Science, and Religion*, New York: Harper & Row.
- Clayton, John Powell (1965). *The Concept of Being in the Theology of Paul Tillich*, The Hague: Martinus Nijhoff.
- Grenz, S. J., & Olson, R. E. (1992). *20th Century Theology: God and the World in a Transitional Age*, Downers Grove, IL: InterVarsity Press.
- Kegley, C. W., & Bretall, R. W. (Eds.) (1952). *The Theology of Paul Tillich*, New York: Macmillan.
- McDonald, H. D. (1964). "The Symbolic Theology of Paul Tillich", *Scottish Journal of Theology*, Vol. 17, Issue 4, pp. 414-430.
- Thomas, O. C., & Wondra, E. K. (2002). *Introduction to Theology*, Third Edition, New York: Morehouse Publishing.
- Tillich, P. (1951). *Systematic Theology, Volume 1&2*, Chicago: University of Chicago Press.
- Tillich, P. (1952). *The Courage to Be*, New Haven: Yale University Press.
- Tillich, P. (1957). *Dynamics of Faith*, New York: Harper & Row.
- Tillich, P. (1959). *Theology of Culture*, Oxford University Press.
- Tillich, P. (1963). *The Religious Situation*, New York: Harper & Row.
- Weber, Timothy (2007). *Paul Tillich's Philosophy of Culture*, Cambridge: Cambridge University Press.